

Grootschalige landverwerving in Afrika: Gevolgen, conflicten en mensenrechtenschendingen

De zaak van de dochteronderneming van SIAT in Ivoorkust

“
Bedrijven moeten de mensenrechten en het milieu respecteren doorheen hun hele waardeketen
”

Co-auteurs

Deze beleidsnota wordt gesteund door de volgende organisaties:

Belgium
partner in development

Deze publicatie kwam tot stand met de financiële steun van de Europese Unie en van de Belgische Ontwikkelingssamenwerking. De inhoud ervan valt uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van de auteurs en geeft niet noodzakelijkerwijs de standpunten van de Europese Unie en de officiële mening van de Belgische instituten weer.

Deze beleidsnota maakt deel uit van een reeks artikels die als doel hebben om goed landbeheer, landrechten en de preventie van conflicten over natuurlijke hulpbronnen op de agenda van Europese en Afrikaanse politieke leiders te plaatsen.

Landroof in Afrika

Als gevolg van de wereldwijde voedselcrisis van 2008 en de daaropvolgende grondspeculatie, is de vraag naar land en natuurlijke hulpbronnen de voorbije twee decennia dramatisch gestegen. Dit heeft geleid tot een sterke toename van grootschalige grondaankopen (large-scale land acquisitions of LSLA's).¹ Dit fenomeen wordt algemeen aangeduid als “land grabbing” of landroof. Sinds 2000 is op het Afrikaanse continent niet minder dan 25 miljoen hectare van eigenaar veranderd.²

Hoewel de meeste van deze grootschalige grondaankopen (LSLA's) worden uitgevoerd door particuliere actoren, worden zij aangemoedigd en financieel gesteund door regeringen. Het betreft zowel regeringen van het mondiale Zuiden, die belemmeringen voor deze grondtransacties wegnemen, als regeringen van het mondiale Noorden, die deze transacties financieren via hun openbare ontwikkelingsbanken. Deze beleidsnota richt zich op een complex netwerk van donoren, bestaande uit zowel particuliere beleggingsfondsen als Europese instellingen voor ontwikkelingsfinanciering, die direct of indirect veel grondaankoopprojecten in Afrika hebben gefinancierd. De plaatselijke gemeenschappen dragen de last van deze grootschalige grondaankopen, die gepaard gaan met conflicten en schendingen van de mensenrechten.

1 Land Matrix (2021). Taking stock of the global land rush. Analytical Report III. <https://landmatrix.org/resources/land-matrix-analytical-report-iii-taking-stock-of-the-global-land-rush/>. Zie ook: Neudert, R., Voget-Kleschin, L. (2021). What are the effects of large-scale land acquisitions in Africa on selected economic and social indicators? Misereor. https://www.misereor.org/fileadmin/user_upload_misereororg/publication/en/foodsecurity/study-LSLA.pdf

2 Land Matrix, obtained at <https://landmatrix.org/observatory/africa/>.

Voorstanders van dergelijke grootschalige landaankopen hangen een vals positief beeld op van de grondaankopen en stellen deze voor als een motor van ontwikkeling voor Afrika. De verschuiving naar intensieve, industriële monocultuur die het gevolg is van deze aankopen, heeft echter geleid tot talloze schendingen van de mensenrechten en sociale en ecologische verwoesting. In Afrika zijn er eveneens voor een extra 4,3 miljoen hectare aan landaankopen mislukt en de geplande activiteiten zijn er ofwel nooit uitgevoerd of alweer stopgezet. Deze mislukkingen laten een spoor na van faillissementen en een cascade van overdrachten van grondbezit. Deze situatie vergroot alleen maar de onzekerheid van gemeenschappen die op of in de buurt van de betreffende gronden wonen.³

De meeste grootschalige landaankopen respecteren de mensenrechten niet, met inbegrip van het basisprincipe van vrije, voorafgaande en geïnformeerde toestemming (Free Prior and Informed Consent) bij onderhandelingen over contracten voor de aankoop van land en veranderingen in landgebruik. De projecten die samenhangen met de grootschalige grondaankopen, bieden evenmin de vaak beloofde garanties en voordelen voor de plaatselijke gemeenschappen. De transacties worden gekenmerkt door een gebrek aan zekerheid van eigendomsrecht, vaak resulterend in de uitzetting van de plattelandsgemeenschappen, en inadequate compensatie, vooral voor gemeenschappen die van hun land worden verdreven of waarvan de toegang tot het land wordt beperkt. Bovendien kan dit gepaard gaan met geschillen over land- en watervoorraden en het opblaaien van lokale conflicten, met meer geweld en verdeeldheid, wat kwetsbare conflictgebieden kan laten ontbranden.

De landbouwactiviteiten die met grootschalige grondaankopen gepaard gaan, verdringen de kleinschalige boerenlandbouw en doen zo banen verdwijnen. In ruil daarvoor bieden de bedrijven jobs voor dagloners aan op een landbouwplantage, vaak onder de meest onzekere arbeidsomstandigheden. De lokale voedselproductie voor huishoudens en gemeenschappen neemt af omdat de kleinschalige boeren, die zich voornamelijk toeleggen op voedselgewassen, hun land wordt ontnomen ten gunste van de bedrijven die landbouwgewassen telen voor hun opbrengst (de zogenaamde cash crops), waardoor de voedselonzeekerheid toeneemt. Bovendien halen de grootschalige industriële landbouwplantages vaak slechts opbrengsten die iets hoger liggen dan die van kleinschalige voedselproducenten. Tot slot is gebleken dat intensieve industriële landbouw ecologische schade veroorzaakt, zoals vervuiling en uitputting van natuurlijke hulpbronnen, waardoor de bodemvruchtbaarheid afneemt.

De gebrekkige wetgeving inzake landrechten, alsook de beperkte tenuitvoerlegging ervan creëert perverse stimulansen voor corruptie en moedigt pogingen aan om de democratische instellingen te ondermijnen. Dit leidt tot situaties die in strijd zijn met de internationale normen, wat aangemoedigd wordt door een cultuur van straffeloosheid en het ontbreken van systemen om verantwoording af te leggen. Het ontbreken van een zinvolle toegang tot justitie en verhaalmechanismen betekent dat lokale gemeenschappen worden opgezadeld met ingewikkelde en ondoeltreffende klachtenmechanismen, die plaatsvinden in een context van repressie, geweld en wantrouwen.

3 Land Matrix, obtained at <https://landmatrix.org/observatory/africa/>. See also Grain (2018). Failed farmland deals: a growing legacy of disaster and pain. <https://grain.org/en/article/5958-failed-farmland-deals-a-growing-legacy-of-disaster-and-pain>.

De zaak van de dochteronderneming van SIAT in Ivoorkust

Bedrijfsprofiel en samenvatting van de zaak

SIAT (Société d'Investissement pour l'Agriculture Tropicale) staat geregistreerd als een naamloze vennootschap in België. Op hun website noemt SIAT zichzelf een "familiebedrijf" aan het hoofd van de SIAT-groep, die dochterondernemingen heeft in Ghana, Nigeria, Ivoorkust, Gabon en Cambodja. SIAT is opgericht in 1991 en is gespecialiseerd in de productie van rubber en palmolie. Het hoofdbedrijf bevindt zich in Zaventem, vlakbij Brussel in België.

Gemeenschappen in Ivoorkust, Nigeria en Ghana beschuldigen SIAT van landroof, schendingen van hun rechten en van de rechten van hun werknemers, benadeling van lokale gemeenschappen, milieuschade en aantasting van de voedselsoevereiniteit van de inheemse bevolking en lokale gemeenschappen die afhankelijk zijn van hun grond om te overleven.¹ Toch profileert het bedrijf zich op zijn website en in zijn openbare communicatie als milieuvriendelijk en duurzaam. SIAT is er trots op om één van de eerste leden te zijn van de Roundtable on Sustainable Palm Oil (RSPO).²

In 2014 heeft het bedrijf een duurzaamheidsafdeling opgericht om het duurzaamheidsbeleid te voeren. SIAT beweert ook aandacht te hebben voor de sociale en economische behoeften van de gemeenschappen en hen actief te ondersteunen «met onderwijs en infrastructuur zoals wegen, drinkwater en elektriciteit». Dit zou «stabiliteit en betrokkenheid» creëren, wat op zijn beurt zorgt voor "zekerheid voor de investeringen van de groep".

SIAT is erin geslaagd om één van de vijf belangrijkste bedrijven te worden die 75% van de palmolieplantages in Afrika beheersen.³ De investeringen van het bedrijf in West-Afrika stromen rechtstreeks door in de internationale verkoopketens voor palmolie en rubber. Uit een analyse van de bevoorradingsketen in opdracht van CIDSE blijkt dat de palmolieproducten afkomstig van de dochterondernemingen van SIAT rechtstreeks verkocht worden aan grote multinationals zoals Unilever (VK) en Nestlé (CH), terwijl de rubberproducten doorstromen naar de internationale bandenreuzen zoals Michelin (Frankrijk, VS) en Goodyear (VS).

In Nigeria, Ghana en de Ivoorkust voeren lokale gemeenschappen actie tegen de activiteiten van SIAT.⁴ De context is telkens anders, maar een aantal klachten komen overal terug: er is telkens sprake van een geschil over landrechten tussen de lokale gemeenschappen en staten, de verwerving van land gebeurde zonder toestemming van de gemeenschappen die er eigenaar van waren, er is sprake van milieuvervuiling en verlies van biodiversiteit, bedreiging voor het levensonderhoud, aantasting van de voedselsoevereiniteit en van de lokale voedselsystemen met verschillende gevolgen voor vrouwen en kinderen.

1 SIAT heeft een kopie van deze brief ontvangen om hen in staat te stellen te antwoorden. Zij hebben niet geantwoord.

2 Zoals uitgelegd door een collectief van Belgische organisaties, is dit label een vrijwillig initiatief van de privésector om de problemen van ontbossing en klimaatverandering aan te pakken, dat «op het terrein zijn ondoeltreffendheid heeft bewezen, door niets te doen aan het oorzakelijk verband tussen oliepalmplantages en ontbossing». Zie: «Le mythe de l'huile de palme 100% durable. Les limites des initiatives volontaires : le cas de la RSPO et de l'Alliance belge pour une huile de palme durable», januari 2018, p.24, beschikbaar op <https://www.fian.be/IMG/pdf/dospalmoliefr-1217-lrmb.pdf>

3 <https://grain.org/en/article/6324-communities-in-africa-fight-back-against-the-land-grab-for-palm-oil>.

4 Zie voetnoot 2 boven van het rapport van Entraide and Fraternité "Quand hévéa rime avec violations de droits" Zie ook de getuigenissen die zijn verzameld bij plaatselijke verenigingen en vertegenwoordigers van de gemeenschap: GRAIN, Word Rainforest Movement, een alliantie van gemeenschaps- en lokale organisaties verenigd tegen industriële oliepalmpplantages in West- en Centraal-Afrika: «Beloven, verdelen, intimideren, dwingen: 12 tactieken gebruikt door palmoliebedrijven om gemeenschapsland over te nemen», april 2019, beschikbaar op <https://grain.org/en/article/6171-booklet-12-tactics-palm-oil-companies-use-to-grab-community-land>.

Deze beleidsnota focust op de impact van de aanwezigheid van SIAT in Ivoorkust, waar 11.000 hectare grond het voorwerp uitmaken van een geschil tussen de dorpen in de subprefectuur Famienkro en de Compagnie h v icole de Prikro (CHP), de Ivoriaanse dochteronderneming van SIAT.

Geschiedenis van het project

De gemeenschappen van of Famienkro, Koffessou – Groumania en Timbo, in de Iffou-regio in het oosten van Ivoorkust, bestaan grotendeels uit families die kleinschalige landbouw beoefenen.

In 1979, na 3 jaar van onderhandelingen tussen de overheid en de dorpingen, nam de Ivoriaanse staat de controle over van ongeveer 5.000 hectaren land van het overheidsbedrijf SODESUCRE om er suikerriet te produceren.⁵ Het land werd voordien bewerkt door lokale boeren en beheerd onder het plaatselijke gewoonterecht rond landgebruik.⁶ De lokale gemeenschappen werden in die tijd vergoed voor de vernietiging van hun gewassen, zodat SODESUCRE operationeel kon worden. Maar de Ivoriaanse staat heeft de percelen van de lokale gemeenschappen nooit officieel verworven en heeft hen dan ook nooit hun gebruikelijke landrechten ontnomen. Toen de activiteiten van SODESUCRE in 1982 werden stopgezet, begonnen de lokale boeren opnieuw met landbouw op de percelen die voorheen door het bedrijf werden gebruikt.

In 2011 werden de dorpingen er zich van bewust dat de overheid toestemming gegeven had om een rubberplantage aan te leggen in het gebied dat voordien eigendom was van SODESUCRE. De plantage zou onder leiding komen te staan van de Compagnie H v icole de Prikro (CHP), een lokale dochteronderneming die voor 100% in eigendom is van SIAT SA.

Bovendien kregen de lokale gemeenschappen te horen dat het bedrijf 11.000 hectaren zou verwerven, veel meer dus dan de oorspronkelijke grondoppervlakte die voorheen gebruikt werd door SODESUCRE.

Gemeenschappen dienden een klacht in over de inbeslagname van de gronden bij de lokale autoriteiten, waaronder het Ministerie van Landbouw, de directeur van het Landbouwdepartement van Prikro, de prefect van het district en andere autoriteiten op nationaal en lokaal niveau.⁷ In verschillende briefwisselingen met deze autoriteiten, verzetten lokale landeigenaren en boeren zich tegen de CHP-investering en benadrukten ze dat noch de staat, noch andere privépersonen de betreffende gronden in eigendom hadden. Ze gingen zelfs zover dat ze alternatieve privé-investeerders zochten die betere economische omstandigheden boden voor het gebruik van de grond dan de dochteronderneming van SIAT.⁸

Juridische processen

In 2013 startte een groep lokale grondbezitters een rechtszaak tegen SIAT bij de rechtbank van M’Bahiakro om het bedrijf van de grond te verdrijven. Een reeks van gerechtelijke procedures vond plaats in 2013. In 2014 vernamen de gemeenschappen dat het Ministerie van Landbouw een registratieverzoek had ingediend voor de 11.000 ha grond, met terugwerkende kracht en dat die in 2015 werd toegekend. De staat stond 5.000 van die 11.000 ha af aan SIAT in het kader van een langlopende pachtovereenkomst.

De hoorzittingen van 2014 gingen door in 2016, waarbij lokale gemeenschappen beweerden dat ze uitgesloten werden van deze procedures. De rechtszaak in M’Bahiakro eindigde in 2016 met een uitspraak in het voordeel van de regering (en van SIAT).

5 Entraide and Fraternité, “Quand h v a rime avec violations de droits” (2020).

6 Gesprekken met lokale gemeenschappen, gevoerd door GRAIN in Ivoorkust.

7 Zoals blijkt uit juridische documenten met betrekking tot deze zaak die door de organisaties die deze brief hebben ondertekend, zijn verkregen.

8 Ibid.

Hoewel de Ivoriaanse staat geen bewijs kon leveren voor de bewering dat deze percelen hun eigendom waren, oordeelde de rechtbank dat de gemeenschappen hun landrechten aan de regering hadden afgestaan op het moment dat het kortstondige SODESUCRE-project in het gebied werd geïntroduceerd. De rechtbank oordeelde ook dat degenen die het land bewerkten dat door CHP werd bezet, geen pachtovereenkomst met de staat hadden ondertekend en bijgevolg dus geen recht hadden om het eigendom van de grond te claimen, waarbij de rechtbank de gebruikelijke landrechten van de lokale gemeenschappen negeerde.

Het vonnis is in strijd met de landwet van 1998 (herzien in 2013), die bepaalt dat de eigendomsrechten van de staat niet kunnen worden aangenomen op percelen die niet expliciet op naam van de staat zijn geregistreerd. De wet erkent ook de gebruikelijke landrechten van de lokale gemeenschappen en biedt wettelijke mogelijkheden voor de officiële erkenning van deze gebruikelijke landrechten. De herziening van de wet in 2013 verduidelijkt verder dat een periode van tien jaar gratie wordt verleend aan gemeenschappen om hun land te registreren voordat de staat kan overgaan tot de registratie. In dit specifieke geval zou deze periode in 2023 verstrijken.⁹ Door de eenzijdige registratie van het land, ontnam de staat aan de lokale gemeenschappen het recht de gronden te registreren die aan deze gemeenschappen toebehoren op basis van de gebruikelijke landrechten uit het gewoonterecht en de Ivoriaanse wet. Hierdoor ondervinden de gemeenschappen nu de talrijke gevolgen van dit grondgeschil.

Deze schending van de Ivoriaanse wet is ook in strijd met de Internationale Mensenrechten en de Vrijwillige Richtlijnen over Verantwoord Beheer van Land, Visserij en Bossen in de context van nationale voedselzekerheid van de Voedsel- en Landbouworganisatie van de Verenigde Naties (FAO), welke de Ivoriaanse staat heeft onderschreven.

In deze nota wordt niet gesuggereerd dat SIAT of CHP een onrechtmatige daad van de staat of beslissing van de rechtbank heeft verkregen, maar het valt niet te ontkennen dat het bedrijf er baat bij had en dat de staat handelde met het oog op het aantrekken van een investeerder.

Verzet en onderdrukking

Lokale gemeenschappen die ervoor vechten om de controle over hun land terug te krijgen, hebben de afgelopen jaren een sterk verzet georganiseerd tegen het SIAT-bedrijf. Sommige van de lokale autoriteiten hebben zelfs openlijk een sterk standpunt ingenomen tegen het project.

In 2013 kwam de lokale bevolking samen om te protesteren tegen de vernietiging van hun gewassen. *“Zij verplaatsten machines (van het bedrijf, nvdr.) en lieten die door enkele jongeren bewaken, terwijl ze wachtten tot de vertegenwoordiger van het bedrijf ze zou komen ophalen.”*¹⁰ Dit protest werd door de plaatselijke prefect en de gendarmerie beantwoord met geweld en represailles tegen de demonstranten, alsook tegen de journalisten die verslag uitbrachten over het conflict.¹¹

In 2015 vroegen de demonstranten de SIAT-chauffeurs om de machines te verzamelen in het centrum van het dorp. De dorpelingen bewaakten deze machines toen de volgende dag, op 22 juli 2015, de gendarmerie de bevolking onder vuur nam. Lokale demonstranten werden geslagen, beschoten met traangas en minstens 71 van de lokale activisten (inclusief lokale autoriteiten en hun vertegenwoordigers) werden gearresteerd en gevangen gezet door de lokale veiligheidstroepen.¹² Tientallen lokale dorpelingen raakten gewond en twee lokale boeren, Assué Amara uit Koffesso en Amadou uit Timbo, werden gedood. Minstens één persoon stierf in detentie. Tot op de dag van vandaag zijn honderden dorpelingen ontheemd en te bang om terug te keren naar hun geboortedorp.

9 Documentary “Terre sans maître PAD”, <https://www.youtube.com/watch?v=ZbaAnTrL.UeY>

10 Brief van 21 september 2015 van de woordvoerder van de koning van Andoh aan de speciale vertegenwoordiger van de VN in Ivoorkust.

11 “Prikro / Site de l'ex-complexe de Sodesucre de Sérébou-Comoé. Des affrontements font plus de 13 blessés graves”, *Le Temps de l'Economie*, Juni 2013. “Des populations disent non à l'implantation d'une usine d'hévéa. Elles préfèrent plutôt une unité de transformation des produits vivriers”, *Fraternité Matin*, juli 2013.

12 “Litige autour d'un site hévéicole. Un roi aux arrêts, des activistes en fuite”, *Le Sursaut*, 3 augustus 2015. “Affaire expropriation des terres. Un corps sans vie retrouvé à Famienkro”, *Le Nouveau Courrier*. “Prikro/ Affrontement sanglant. 1 mort, plusieurs blessés”, *L'Expression*, 23 juli 2015.

Deze gebeurtenissen werden niet vervolgd met een gerechtelijke procedure.

Lokale gemeenschappen leggen uit¹³ dat deze gebeurtenissen plaatsvonden tegen een grotere achtergrond van bedreigingen, intimidatie, geweld en repressie uitgeoefend door de vertegenwoordigers van het bedrijf, lokale veiligheidstroepen en autoriteiten.

De koning van Andoh – die 115 dorpen vertegenwoordigt – vatte samen in een reeks brieven gericht aan lokale en nationale autoriteiten hoe het bedrijf en zijn bondgenoten betrokken waren bij:¹⁴

1. “Pogingen om ons gezag te ondermijnen via handlangers die deden alsof ze namens de autoriteiten spraken tijdens de beslissingen.
2. Voortdurende daden van fysiek geweld en intimidatie door de gendarmerie tegen de bevolking van onze Chieftom (inclusief traangas en het slaan van de bevolking met knuppels).
3. Geweldpleging tegen de insignes van het Chieftom (tegen de zetel van het koninklijk hof, gewerschoten en pogingen om de koning te ontvoeren).
4. Herhaaldelijke bedreigingen in combinatie met willekeurige arrestaties en lasterlijke schadeclaims die doelbewust in de hele regio zijn georkestreerd.”

De plaatselijke autoriteiten betreuren ook de voortdurende pogingen van het bedrijf om hen te delegitimeren (bijvoorbeeld door willekeurige, onwettige personen als ‘stamhoofd’ uit te roepen) en het gebruik van oneerlijke methoden in samenwerking met de lokale elite.

Gebrek aan inspraak van de lokale bevolking

De raamovereenkomst tussen het bedrijf en de overheid bepaalt dat dorpen moeten instemmen met projecten die hun rechten aantasten voorafgaand aan de uitvoering van deze projecten. Volgens lokale gemeenschappen heeft het bedrijf echter niet met hen overlegd, noch hun geïnformeerde voorafgaande toestemming verzameld voorafgaand aan de uitvoering van het project. Het bedrijf beweert dat slechts 3 van de 80 dorpen rond de plantage tegen het project waren. Lokale gemeenschappen en traditionele autoriteiten stellen echter dat in werkelijkheid de meeste dorpen tegen het project zijn en dat slechts een paar gekozen vertegenwoordigers vóór zijn. In ieder geval kan een dorp de grond van een ander dorp niet weggeven.

De voorafgaande, vrije en geïnformeerde toestemming is vereist krachtens artikel 39 van de Ivoriaanse milieucode en de uitvoeringsbesluiten daarvan. Het wordt ook genoemd in de Verklaring van de Verenigde Naties over de rechten van inheemse volkeren (United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UNDRIP), de FAO’s Vrijwillige Richtlijnen voor Verantwoord Beheer van Land, Visserij en Bossen in de context van nationale voedselzekerheid (FAO’s Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests) en de VN-verklaring over de rechten van boeren en andere landarbeiders (UN Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas, UNDROP).

Deze landroof en de schending van het recht van gemeenschappen op voorafgaand overleg over het project van SIAT hebben geleid tot spanningen tussen de boerengemeenschappen, die in twee kampen verdeeld raakten omwille van de beloften van het bedrijf.

13 <https://www.fian.be/VIDEO-MADE-IN-IMPUNITY-Caoutchouc-belge-de-Cote-d-Ivoire>.

14 Brief van de koning van Andoh aan het ministerie van Binnenlandse Zaken, 5 augustus 2013, Abidjan.

Het «Ja voor rubber»-kamp steunt het bedrijf dat de creatie van 8.000 banen en andere voordelen beloofde om het welzijn van de bevolking te verbeteren. Het «Nee tegen rubber»-kamp is tegen het agribusiness-project dat het voorouderlijk land zonder toestemming bewerkt.

Terwijl het «Nee tegen rubber»-kamp zware vergeldingsacties te verduren heeft gehad, is ook het «Ja tegen rubber»-kamp teleurgesteld. SIAT had beloofd om 8.000 banen te creëren, maar slechts ongeveer 1.000 mensen - exclusief kantoorpersoneel - werken dagelijks op de plantages van het bedrijf (en dit onderbroken met lange onderbrekingen van enkele maanden). Hiermee vervuld het bedrijf allermindst de behoeften van de 11.217 inwoners van de sub-prefectuur Famienkro.¹⁵

Negeren van gevolgen voor mens en milieu

SIAT lijkt nooit een milieu- en sociale impactanalyse van haar rubberplantage te hebben gemaakt, ook al is dit vereist volgens de Ivoriaanse wet (decreet 96-894 van 8 november 1996).

In 2015 nam SIAT contact op met de bevoegde autoriteiten om een milieueffectenbeoordeling voor te stellen, maar het blijft onduidelijk of deze ooit is uitgevoerd. Het is natuurlijk de vraag of een milieueffectenrapportage nadat de teelt reeds is gestart, nog zin heeft. Er is tot op heden nog geen milieueffectenrapportage gepubliceerd. De gemeenschappen geven anderszins aan dat de intense monocultuur van SIAT de lokale biodiversiteit en het leefmilieu aantast. De vervanging van de gezinslandbouw door monocultuur heeft geleid tot verlies van biodiversiteit in de betrokken regio.

Bovenal werden boeren beroofd van het land dat hen in hun levensonderhoud voorzag, waardoor ze afhankelijk werden van de toegang tot de markt. Uit verscheidene getuigenissen blijkt dat bij gebrek aan agrarische en niet-agrarische bronnen van inkomsten, dit heeft geleid tot wijdverbreide lokale voedselonzekerheid. Dorpelingen moesten hun toevlucht nemen tot het verzamelen van wilde slakken (die tussen de € 10 en € 20 per dag per persoon konden opleveren), maar deze activiteit stopte vanwege de vernietiging van het bos. De woordvoerder van de koning van Andoh schatte in 2015 dat de activiteiten van SIAT de voedselzekerheid van minstens 50.000 mensen in het gebied zouden bedreigen.¹⁶

Aanbevelingen

Aanbevelingen specifiek voor de zaak SIAT

Voor de Ivoriaanse staat en Afrikaanse Unie

1. Erken de gebruikelijke landrechten van de gemeenschappen, geef de betreffende percelen terug aan de gemeenschappen en voorzie een schadevergoeding voor de geleden schade.
2. Ontwikkel principes en praktijken rond bedrijven en mensenrechten voor de Afrikaanse Unie gebaseerd op het Afrikaanse Charter voor de Rechten van Mensen en Volkeren en andere internationale erkende standaarden.
3. Implementeer de Vrijwillige Richtlijnen voor Verantwoord Beheer van Land, Visserij en Bossen (Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests) van de FAO.

¹⁵ Volgens de laatste algemene volks- en woningtelling (RGPH), uitgevoerd door het Nationaal Instituut voor de Statistiek (INS).
¹⁶ Schatting gemaakt in september 2015 door Sinan Ouattara op basis van de algemene volkstelling van 2014.

Voor de Belgische overheid

1. Treedt op wanneer de acties van Belgische bedrijven een negatief effect hebben op de mensenrechten van gemeenschappen in landen waar ze actief zijn, zoals verplicht is op basis van de extraterritoriale verplichtingen inzake mensenrechten (artikel 2 van het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele rechten).
2. Neem de nodige maatregelen om SIAT te reguleren en te verzekeren dat de activiteiten van haar dochterondernemingen niet in strijd zijn met de economische, sociale en culturele rechten en met burgerlijke en politieke rechten.
3. Bescherm mensenrechtenactivisten die gevaar lopen en verzeker hen van effectieve rechtstoegang.
4. Implementeer een Belgische wet die bedrijven die in België gevestigd zijn en/of producten op de Belgische markt verkopen, verplicht om de mensenrechten en de milieurechten effectief te respecteren in alle schakels van hun waardeketen, inclusief deze van hun dochterondernemingen in het buitenland. Zo een wet moet er enerzijds voor zorgen dat deze zorgplicht bindend is en anderzijds dat het bedrijf juridisch aansprakelijk gesteld kan worden voor misdrijven. Het is ook essentieel dat de getroffen (en de organisaties die hen vertegenwoordigen) toegang tot de rechter hebben in België.
5. Pleit enerzijds voor een sterke Europese richtlijn inzake een afdwingbare zorgplicht die bedrijven juridisch verantwoordelijkheid houdt voor de schending van mensenrechten en milieuschade, en anderzijds voor een bindend VN-verdrag over bedrijven en mensenrechten waarin bedrijven aansprakelijk gesteld kunnen worden voor inbreuken, inclusief het recht van toegang tot de rechter voor slachtoffers.
6. Verzeker dat de officiële Belgische ontwikkelingshulp aan de landbouwsector gaat naar duurzame landbouwprojecten, zoals agro-ecologie, die geen grootschalig landgebruik met zich meebrengen en die beantwoorden aan de behoeften van de lokale gemeenschappen.

Voor het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie inzake het voorstel voor een EU Richtlijn over Corporate Sustainability Due Diligence (CSDD)¹⁷

1. Verzeker dat EU Richtlijn over Corporate Sustainability Due Diligence (CSDD) in lijn is met internationale standaarden, waaronder de Leidende beginselen van de Verenigde Naties inzake bedrijfsleven en mensenrechten (United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights).
2. Garandeer dat de richtlijn bedrijven gebaseerd en operationeel in de EU aanzet tot een betekenisvolle samenwerking met relevante en betrokken belanghebbenden (stakeholders) bij het uitvoeren van zorgplicht (due diligence) op het gebied van mensenrechten en milieu. De betrokkenheid moet constant zijn tijdens de verschillende stappen van het zorgplichtproces en moet worden voortgezet wanneer het bedrijf remediëring voorziet.
3. Verzeker dat de richtlijn gemeenschappen de kans biedt om hun vrije, voorafgaande en geïnformeerde toestemming te geven wanneer grootschalige landaankopen worden gepland.
4. Zorg ervoor dat de richtlijn bepalingen bevat voor de omkering van de bewijslast wanneer de verantwoordelijkheid voor schade door bedrijven of hun dochterondernemingen in de rechtbank moet worden bewezen.
5. Beperk de rol van (vrijwillige) initiatieven vanuit de bedrijfswereld, aangezien deze niet kunnen worden beschouwd als een indicatie van het gedrag van een bedrijf inzake milieu en mensenrechten.
6. Zorg ervoor dat de richtlijn alle soorten zakelijke relaties van een bedrijf omvat, doorheen de hele waardeketen.

¹⁷ Het Europees Parlement en de Raad van de EU bespreken momenteel een voorstel voor een richtlijn tot invoering van een zorgplicht op het gebied van mensenrechten en milieu voor bedrijven die in de EU gevestigd zijn en/of er actief zijn. Het voorstel zou een gelegenheid kunnen zijn om gevallen zoals de zaak die in dit document besproken wordt, te voorkomen, op voorwaarde dat cruciale lacunes in het voorstel worden aangepakt.

Aan belanghebbenden die werken aan een juridisch bindend instrument (Legally Binding Instrument, LBI) voor transnationale ondernemingen en andere zakelijke ondernemingen (cfr. Bindend VN-Verdrag, nvdr.)

1. Neem sterke en verplichte bepalingen op in het juridisch bindend instrument (LBI) om de activiteiten van transnationale ondernemingen en andere zakelijke ondernemingen te reguleren om zorgplicht (due diligence) op het gebied van mensenrechten en milieu in heel hun waardeketen uit te voeren. De SIAT-zaak toont de noodzaak aan van een internationaal instrument om de activiteiten van bedrijven te reguleren, om hun negatieve effecten op mensenrechten en het milieu te voorkomen en aan te pakken, en om de betrokkenen te voorzien van effectieve wegen naar transnationale gerechtigheid.
2. Leg krachtige bepalingen vast om ervoor te zorgen dat gemeenschappen inspraak moeten krijgen en ook het recht hebben om nee te zeggen tegen grote investeringen in het land waar ze op werken en wonen. De risico's van mensenrechtenschendingen en milieuschade hadden kunnen worden beperkt als SIAT en CHP ter goeder trouw de verplichte mensenrechten- en milieuonderzoeken zorgvuldig hadden uitgevoerd en gepubliceerd, waaronder een onafhankelijke sociale en milieueffectenbeoordelingen voorafgaand aan de uitvoering van bedrijfsactiviteiten, evenals overleg met gemeenschappen en relevante belanghebbenden.
3. Neem sterke bepalingen op die zijn geworteld in de VN Verklaring over Mensenrechtenverdedigers om ervoor te zorgen dat staten de veiligheid van mensenrechten- en milieuverdedigers kunnen garanderen en kunnen omgaan met de specifieke bedreigingen waarmee ze worden geconfronteerd. De confrontaties tussen de bevolking, lokale veiligheidsdiensten en het bedrijf zijn een voorbeeld van het risico dat mensenrechten- en milieu-activisten lopen.
4. Verzeker dat het LBI het recht erkent van landeigenaren om hun vrije, voorafgaande en geïnformeerde toestemming te geven voordat grootschalige landovereenkomsten kunnen worden gesloten.
5. Erken de gezamenlijke aansprakelijkheid doorheen de hele waardeketen. Het Belgische SIAT bezit 100% van CHP. Het internationaal recht zou de relatie moeten erkennen die tussen de twee bedrijven bestaat, alsook hun gezamenlijke verantwoordelijkheid voor plaatselijke mensenrechtenschendingen en milieuschade die het gevolg zijn van hun activiteiten.
6. Neem voorzieningen op – waaronder gemeenschappelijke fondsen voor slachtoffers – om de toegang tot de rechter te vergemakkelijken in het land waar het verantwoordelijke bedrijf zijn hoofdkantoor heeft en om de bewijslast voor gemeenschappen om te keren bij het bewijzen van de aansprakelijkheid van bedrijven voor hun zakelijke relaties en de entiteiten die zij controleren.

Algemene aanbevelingen

1. Wij pleiten voor een onmiddellijke stopzetting van de financiering van grootschalige grondverwervingsprojecten en speculatieve investeringen door publieke ontwikkelingsbanken.
2. We roepen op tot de oprichting van verantwoordelijke en voor het publiek toegankelijk financieringsmechanismen die inspanningen belonen om voedselsoevereiniteit te creëren, het mensenrecht op voedsel te realiseren, ecosystemen te beschermen en te herstellen, en de noodsituatie van het klimaat aan te pakken.
3. We roepen op tot de implementatie van sterke en effectieve mechanismen die de gemeenschappen toegang geven tot de rechter wanneer ze nadelige gevolgen ervaren van mensenrechtenschendingen of sociale en milieuschade veroorzaakt door de investeringen van openbare ontwikkelingsbanken of private entiteiten.
4. We roepen op om de rechten van gemeenschappen veilig te stellen, met name de rechten rond toegang tot en controle over land, zaden en water, met specifieke aandacht voor toegang voor vrouwen en jonge boeren.
5. Wij roepen op tot de erkenning van kleinschalige landbouw als een levensvatbaar structureel model voor landbouwontwikkeling en tot de bevordering van arbeidsintensieve middelen voor kleinschalige landbouw en agro-ecologie.

Contact

CIDSE

Rue Stevin 16, 1000 Brussels, Belgium

- Giuseppe Cioffo, Corporate Regulations Officer / Cioffo@cidse.org
- Jose Emmanuel Yap, Land Rights Officer / yap@cidse.org

Vertaling naar het Nederlands door FIAN Belgium